

ВИСНОВОК

про наукову повизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Андрущенко Олеси Петрівни на тему «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», підготовлений та затверджений на підставі публічної презентації наукових результатів дисертації та її обговорення кафедрою філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 3 від 25 вересня 2024 року)

Обґрунтування вибору теми дослідження та її зв'язок із планами наукових робіт університету. Права людини є основоположним елементом сучасного демократичного суспільства, вони гарантують захист основних свобод, рівність перед законом та забезпечують гідне існування кожної людини. У глобалізованому світі проблеми прав людини набувають особливої ваги, оскільки глобалізація впливає на всі аспекти людського життя, включаючи правову сферу. В умовах сучасних глобальних трансформацій, що супроводжуються політичними, економічними, соціальними та культурними змінами, дослідження прав людини в глобальному контексті є надзвичайно важливим.

Проблематика прав людини зберігає свою актуальність протягом тривалого історичного часу, і хоча їх досліджували численні вчені, перелік завдань для вивчення перманентно залишається безмежним, що обумовлено зміною підходів до визначення, обсягу та методів забезпечення і захисту прав людини. Ідея прав та свобод людини й громадянина є центральною ідеєю, що формує нові демократичні стандарти в суспільстві; вони є здобутком людської цивілізації та перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності з багатьма правовими й соціальними інститутами. Права і свободи людини є складним феноменом, який досліджують різні науки: правознавство, філософія, психологія, соціологія тощо.

Цивілізаційний підхід до дослідження прав людини дозволяє врахувати специфіку різних культур, традицій та правових систем. У різних цивілізаційних контекстах права людини можуть мати різні інтерпретації та форми реалізації, що створює як можливості для взаємозбагачення правових культур, так і виклики, пов'язані з непорозуміннями та конфліктами. Дослідження міжцивілізаційних протиріч та можливостей співіснування різних правових систем сприяє

поглибленню філософської рефлексії прав людини та пошуку ефективних механізмів їх захисту.

Обраний підхід до дослідження прав людини крізь призму глобальних і цивілізаційних контекстів є відносно новим і недостатньо дослідженим у вітчизняній та світовій науковій літературі. Такий підхід дозволяє поєднати правові, філософські, соціологічні та культурні аспекти, створюючи комплексне бачення проблематики прав людини. Дослідження глобальних тенденцій, регіональних особливостей та цивілізаційних відмінностей дає можливість виявити нові закономірності та запропонувати нові підходи до захисту прав людини.

У зв'язку з цим, актуальність теми дослідження визначається такими підставами.

По-перше, потребами правової практики, які диктують необхідність філософсько-правової рефлексії феномена прав людини в умовах глобалізації, яка відповідає вимогам сучасних реалій, що в свою чергу зумовлює концептуальне осмислення вказаного соціокультурного феномена.

По-друге, необхідністю комплексного осмислення феномена прав людини, уточнення його сутності й змісту на основі вже наявного досвіду у дослідженні окремих аспектів проблеми прав людини.

По-третьє, важливістю з'ясування особливостей розуміння й реалізації прав людини в умовах глобалізації, визначення місця й ролі національно-культурних традицій у загальноцивілізаційному контексті досліджуваної проблеми. Реалії глобалізаційних процесів обумовлюють особливі вимоги до розуміння феномена прав людини як загалом, так і окремих його аспектів, оскільки глобалізаційні процеси є амбівалентними. Крім того, сучасні тенденції соціокультурного розвитку, стан і перебіг глобалізаційних процесів, деформація соціокультурного поля актуалізують звернення до проблем прав людини.

По-четверте, важливістю для ефективного соціально-політичного менеджменту й утримання необхідного стану соціуму, його політичної, соціальної, економічної та культурної стабільності.

По-п'яте, необхідністю забезпечення усіх гілок влади науковими знаннями про сутність, характер взаємозв'язку об'єктивних умов і суб'єктивних факторів

реалізації можливих механізмів забезпечення прав людини, особливостей їх функціонування в критичних умовах життєдіяльності соціуму. Реалізація такого завдання сприятиме розробці пріоритетних напрямків удосконалення систем забезпечення прав людини в Україні, їх оптимізації в сучасних умовах та на перспективу.

Таким чином, актуальність обраного напрямку дослідження, нагальна необхідність систематизації й філософсько-правового узагальнення наявних доробок у сфері прав людини, а також теоретична та практична значущість обраної проблеми й визначили тему, об'єкт і предмет дослідження.

Вибір теми також обумовлений особистим науковим інтересом дисертантки до питань прав людини, міжкультурних взаємодій та глобальних трансформацій.

Дисертацію виконано на кафедрі філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (державний реєстраційний номер 0111u000968). Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 17 листопада 2022 року (протокол № 3).

Наукове завдання, розв'язання якого отримано в дисертації. Метою дослідження є отримання нових наукових висновків стосовно сутності феномена прав людини у глобальному та цивілізаційному вимірах з акцентом на визначенні теоретико-методологічних засад його розвитку, розумінні сутнісних характеристик у контексті демократичних цінностей, а також виявленні впливу глобальних трансформацій та міжцивілізаційних протиріч на реалізацію прав людини. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність послідовного вирішення таких дослідницьких завдань:

- охарактеризувати генезу філософсько-правової рефлексії прав людини;
- визначити основні теоретико-методологічні конструкти дослідження прав людини;
- встановити й уточнити аксіологічний сенс сутнісних характеристик прав людини у контексті демократичних цінностей;

- розкрити особливості прав людини в сучасних правових системах;
- охарактеризувати становлення регіональних систем прав людини у царині цивілізаційної правосвідомості;
- з'ясувати особливості формування концепції універсальних прав людини на тлі сучасних глобальних трансформацій;
- охарактеризувати «цивілізаційні світи права» як підгрунтя виникнення протиріч у реалізації прав людини;
- уточнити вплив загострення культурно-цивілізаційних конфліктів у XXI столітті на форми реалізації прав людини;
- окреслити перспективні шляхи і напрямки розуміння й розвитку феномена прав людини у глобалізованому світі.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в дисертації отримано нові наукові висновки стосовно сутності феномена прав людини, на основі уточнених концептуальних уявлень про досліджуваний феномен у глобальному та цивілізаційному контекстах. На підставі такої світоглядної бази виявлені глобальні й цивілізаційні тенденції та сучасні міжцивілізаційні протиріччя та їхній вплив на розвиток і реалізацію прав людини. У межах дисертації висунуто низку положень, які конкретизують наукову новизну.

Уперше:

- у вітчизняній правовій науці запропоновано й обґрунтовано методологічний інструментарій для філософсько-правового дослідження феномена прав людини на підставі принципів взаємодоповнюваності й послідовності застосування наукових методів та підходів;
- розроблено комплексний філософсько-правовий підхід до дослідження прав людини, що враховує не лише традиційні правові аспекти, але й глобальні та цивілізаційні трансформації, доповнює філософсько-правовий дискурс з урахуванням сучасних викликів;
- запропоновано до наукового дискурсу поняття «цивілізаційний світ права», під яким розуміється певна цивілізаційна структура, що охоплює народи і нації, числє духовно-культурне коріння, а відтак ментально-ціннісно-мотиваційна основа буття,

визначається культурними феноменами: релігією, мистецтвом, мовою, традиціями тощо;

- запропоновано нові підходи до прогнозування можливих шляхів розвитку прав людини у XXI столітті з урахуванням сучасних глобальних трансформацій та міжцивілізаційних протиріч.

Удосконалено:

- рефлексію філософсько-правової сутності феномена прав людини, його проявів, у сучасних умовах, та на перспективу як динамічного складного феномена, що існує на основі демократичних цінностей і зазнає впливу глобальних змін, зумовлених наслідками інформаційної революції: інформатизацією, цифровізацією тощо;

- смислове наповнення основних поколінь прав людини на сучасному етапі розвитку людства з акцентом на науково-технічний прогрес, глобальні зміни в суспільстві з приводу ролі людини, розширення та доповнення норм про нові покоління прав національного й міжнародного права відповідно до завдань, які ставить перед суспільством глобалізація;

- наявні наукові положення щодо впливу глобалізації на правові системи, шляхом порівняльного аналізу різних національних і регіональних систем захисту прав людини шляхом урахування, з одного боку, нових викликів глобалізації для національних правових систем, які змушені адаптуватися до нових умов, а з другого – сприяння глобалізації зміцненню міжнародної взаємодії в захисті прав людини на основі відкриття нових можливостей для міжнародної співпраці та підтримки національних систем правозахисту;

- філософсько-правову точку зору стосовно впливу глобальних трансформацій на формування та розвиток концепції універсальних прав людини, що дозволило зробити нові висновки щодо ефективності правозахисних механізмів в умовах глобалізації і необхідності реформування відповідних механізмів захисту прав людини;

- розуміння ролі культурно-цивілізаційних конфліктів у реалізації прав людини у різні історичні періоди, у результаті чого встановлено, що глобальні політичні, економічні та соціальні процеси призводять до загострення

міжцивілізаційних конфліктів, які часто виникають на ґрунті різних уявлень про цінності, свободи та обов'язки, спричиняють порушення прав людини та ускладнюють їх захист, що особливо актуально в умовах збройних конфліктів, тероризму та міграційних криз;

– підходи до дослідження впливу міжцивілізаційних конфліктів на реалізацію прав людини, що дозволило більш точно визначити амбівалентність наслідків таких конфліктів для правозахисної діяльності.

Набули подальшого розвитку:

– підхід до дослідження історичного процесу формування поняття «права людини» з урахуванням і уточненням смислового наповнення і сутнісних характеристик кожного покоління прав з акцентом на постійну модернізацію і на відображення конкретно історичного визнання місця і ролі індивіда в суспільстві;

– положення про вплив глобалізаційних трансформацій на розвиток і реалізацію прав людини в умовах інформаційного суспільства, що базується на розумінні того, що разом із розвитком і поглибленням права на доступ до інформації, а також на отримання послуг, заснованих на інтелектуальних інформаційних технологіях, виникають нові виклики, пов'язані із захистом інформаційної безпеки, приватності, а також прав у віртуальних і кіберпросторах;

– розуміння кореляції змісту прав людини з цінностями різних етапів розвитку суспільства на підставі нових елементів прав людини шляхом розширення й додавання, а саме: усвідомленням того, які саме цінності у певний час вимагали найбільшого заохочення й захисту;

– філософсько-правовий сенс основних концептуальних підходів до захисту прав людини в континентальних, англосаксонських та релігійних правових системах; на основі урахування важливості культурної та історичної спадщини й відображення багатогранності різних цивілізаційних традицій;

– понятійна складова переваг, недоліків інформатизації й цифровізації суспільства у процесі детермінації прав людини та конкретних можливостей їх розвитку на основі демонстрації того, що процеси глобалізації й цифровізації поряд з очевидним позитивним впливом на забезпечення прав людини також спричиняють цифрову нерівність, де доступ до інформаційних ресурсів та можливостей не є

рівномірним, що підкреслює необхідність урахування нових правових і технологічних аспектів для забезпечення балансу між національною безпекою і правами людини;

– смислове наповнення інформаційних прав людини – право на свободу слова, право на доступ до інформації тощо – з акцентом на необхідність їх захисту навіть в умовах війни;

– рефлексія впливу правосвідомості на усвідомлення сутності прав людини і їхньої реалізації на регіональному й національному рівнях, який полягає передусім в усвідомленні форм і способів адаптації міжнародних стандартів до місцевих умов, а також у сприянні формуванню універсальних принципів прав людини, що забезпечує можливість взаємозбагачення та співпраці між різними регіонами у сфері прав людини;

– розуміння значення забезпечення цифрових прав та кібербезпеки для реалізації інших прав людини у сучасних умовах з акцентом на відкриття нових позитивних можливостей і одночасно створення нових ризиків, пов'язаних з приватністю, цифровою дискримінацією та етичними питаннями.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження.

Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, достатньою мірою науково обґрунтовані і достовірні. Це обумовлено застосуванням на основі принципу взаємодоповнюваності широкого кола загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, серед яких: діалектичний (при дослідженні прав людини у глобальному та цивілізаційному контекстах, що дозволило дослідити явища в їх розвитку, взаємозв'язках і суперечностях, виявити взаємозв'язки між різними філософськими та правовими теоріями, та проаналізувати зміну підходів до визначення понять, обсягів і способів забезпечення прав людини в умовах глобалізаційних трансформацій), герменевтичний (при розкритті складних аспектів правової реальності, пов'язаної з правами людини, що дозволило поглибити розуміння їх змісту у різних історичних, культурних та цивілізаційних контекстах), аналізу і синтезу (при дослідженні національних систем прав людини, зіставленні їх особливостей, розгляді становлення регіональних систем прав людини як відображення цивілізаційної правосвідомості, що дало змогу розкрити сенс

складних міжцивілізаційних протиріч, особливості загострення культурно-цивілізаційних конфліктів та їхній вплив на реалізацію прав людини), конкретно-соціологічних правових досліджень (при уточненні стану суспільних відносин та, відповідно, потреб в юридичних нормах і юридичних процедурах або їх зміні, ефективності законодавчих і правозастосовчих актів стосовно прав людини), порівняльно-правовий (при зіставленні різних підходів, національних та регіональних систем та концепцій і виявленні історичних та культурних закономірностей і протиріч розвитку прав людини) формально-юридичний (при виокремленні формального правового змісту феномена прав людини в його сталому стані і визначенні його загальних рис, особливостей та структури), логіко-юридичний (при узгодженні позитивістських уявлень про права людини з природно-правовими уявленнями).

Нормативно-правову та інформаційну основу дослідження складають Конституція України, міжнародно-правові акти, які стосуються прав людини, законодавство зарубіжних країн.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у сфері прав людини, окремих галузей права, а також загальної теорії права. У дисертації узагальнено й використано результати наукових досліджень з філософії, політології, соціології, конфліктології, соціальної психології, культурології.

Емпіричну базу дослідження склали безпосередньо пов'язані з правами людини згруповані та узагальнені правові та соціокультурні феномени, соціальні факти, які розглядалися під кутом зору різноманітних наукових методів і підходів.

Практичне значення одержаних результатів обумовлене сукупністю положень, які конкретизують наукову новизну. Результати дослідження складають певну методологічну базу для подальшої розробки проблеми й визначення сутності та змісту феномена прав людини. Основні результати й висновки дисертації можуть використовуватись: для розробки стратегій правозахисної діяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях; удосконалення національних та міжнародних механізмів захисту прав людини, розробки нових політик у цій сфері; в експертно-аналітичній роботі як теоретичний матеріал при оцінюванні та

обґрунтуванні концепцій реформування правової системи; державними органами та іншими суб'єктами соціального процесу для більш глибокого розуміння сутності прав людини та механізмів їхнього забезпечення в глобалізаційних умовах, підвищення ефективності управлінських рішень у даній сфері. Також вони сприятимуть підвищенню рівня правової свідомості та правової культури суспільства, зміцненню міжнародного співробітництва у сфері прав людини. В освітньо-виховній царині результати дослідження можуть бути інтегровані у навчальний процес і застосовані з метою поглиблення змісту й посилення практичного спрямування таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Філософія прав людини», «Філософія правового виховання», «Теорія права», «Історія правових вчень»; при створенні спецкурсів для аспірантів, магістрів і студентів з проблем прав людини.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення, рекомендації та висновки, які містяться у дисертації, обговорювалися на наукових семінарах кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Основні положення та результати дисертації пройшли апробацію в рамках міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференцій: «Актуальні проблеми юридичної науки» (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 р.), «Юридична осінь 2022» (м. Харків, 17 листопада 2022 р.), «Філософія і право» (м. Харків, 18 травня 2023 р.), «Система міжнародної безпеки: сучасні тенденції та виклики (до 75-річчя створення НАТО)» (м. Ніжин, 25–26 квітня 2024 року), «Науково-освітня еліта та формування інтелектуального потенціалу української нації» (м. Харків, 29 березня 2024 р.), VIII Харківський міжнародний юридичний форум (м. Харків, 23–27 вересня 2024 р.).

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях здобувачки. Основні теоретичні положення й висновки дослідження відображено у 8 наукових працях: чотири наукові статті, опубліковані у фахових наукових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз (три з них – у фахових виданнях з юридичних наук); тези чотирьох доповідей і повідомлень на наукових і науково-практичних конференціях.

Наукові публікації, в яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Андрущенко О. П. Проблеми захисту прав людини, які виникають в результаті глобалізаційних трансформацій. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). С. 118-128. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).270073](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).270073).

2. Андрущенко О. П. Вплив цифровізації на ціннісні пріоритети розвитку прав людини. *Інформація і право*. 2023. № 4 (47). С. 106-115. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291594](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291594).

3. Андрущенко О. П. Захист прав людини в умовах розвитку штучного інтелекту. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Вип. 47. С. 186-193. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2024-47-186>.

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

1. Андрущенко О. П. Практика забезпечення прав людини як філософсько-правова проблема. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 5-6.

2. Андрущенко О. П. Захист прав людини в умовах збройної агресії Російської Федерації: філософсько-правовий аспект. *Юридична осінь 2022: збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів*. (м. Харків, 17 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 52-54.

3. Андрущенко О. П. Вступ до ЄС як детермінанта нових гарантій захисту прав і свобод в Україні. *Філософія і право: тези доп. XIX Міжнар. наук. конф. аспірантів та студентів* (м. Харків, 18 травня 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 7-9.

4. Андрущенко О. П. Національна безпека і права людини: філософсько-правові аспекти кореляції. *Система міжнародної безпеки: сучасні тенденції та виклики (до 75-річчя створення НАТО): збірник матеріалів Всеукраїнської наукової онлайн-конференції* (м. Ніжин, 25–26 квітня 2024 року). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 128-132.

Наукові публікації, що додатково відображають наукові результати дослідження:

1. Андрущенко О. П. Забезпечення прав людини в умовах тотальної інформатизації суспільства. *Вісник НІОУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2023. № 4 (59). С. 114-124. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.59.289661>.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертацію виконано українською мовою з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження – науковий.

Загальний висновок. Дисертація Андрущенко О.П. «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти» є кваліфікаційною науковою роботою, містить нові науково обґрунтовані результати, які свідчать про виконання конкретного наукового завдання, що полягає в отриманні наукових та практичних висновків щодо розуміння сутнісних характеристик феномена прав людини у контексті демократичних цінностей, виявлення впливу глобальних трансформацій та міжцивілізаційних протиріч на їх реалізацію, а також надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення.

Дисертація є самостійною науковою працею, яку виконано з дотриманням академічної доброчесності. Наукова новизна, висновки та пропозиції сформульовані авторкою самостійно й обґрунтовані на підставі особистих досліджень.

Дисертація Андрущенко Олесі Петрівни на тему «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та може бути подана до разової ради для захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Головуючий на засіданні:
завідувач кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор філософських наук, професор

 Олег ДАНИЛЬЯН

25 вересня 2024 року

